

Zajednički projekat 'Jačanje visokog obrazovanja u BiH III'

Izvještaj o posjeti Sarajevu 7 – 10. 6. 2010. u svrhu pronalaženja činjenica za pregled i procjenu potrebe za ekspertizom u reformi visokog obrazovanja u BiH

Gerard Madill

1) Uvod

Vijeće Evrope me je angažiralo za kratku posjetu Sarajevu u svrhu pronalaženja činjenica vezanih za implementaciju reformi u sklopu Bolonjskog procesa u Bosni i Hercegovini. Posjeta je trajala četiri dana od 7. do 10. 6. 2010. Spisak organizacija i pojedinaca koje sam obišao nalazi se u Aneksu. Moj zadatak je bio da u okviru zajedničkog projekta Evropske komisije i Vijeća Evrope «Jačanje visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini III» (eng. Strengthening Higher Education in Bosnia and Herzegovina III – SHE III) steknem dojam o sistemu visokog obrazovanja i situaciji u BiH, da razmotrim potrebu za ekspertizom u reformi visokog obrazovanja u BiH i da predložim strategiju i unutar nje preporučim naknadne aktivnosti u sklopu SHE III projekta.

Posjeta je organizirana u relativno kratkom roku, pa nisam bio u prilici susresti se sa svim ključnim akterima, ali su oni s kojima sam se susreo uglavnom bili gostoprимljivi, ljubazni i spremni pomoći. Posebno sam zahvalan timu Vijeća Evrope koji su mi bili od velike pomoći i pružili mi sve informacije i podršku koja mi je bila potrebna prije i tokom moje posjete.

2) Kontekst i skorašnja dešavanja vezana za Bolonjski proces

a) Državne i upravne strukture

Osnovna podjela vlasti u BiH je između dvije administrativne jedinice: Republike Srpske i Federacije BiH (FBiH), a ova potonja se dalje dijeli na deset kantona. Pored ova dva entiteta BiH također sadrži Distrikt Brčko koji je pod međunarodnim nadzorom i predstavlja administrativnu jedinicu pod suverenitetom države BiH. Zakonodavne nadležnosti u obrazovanju imaju Parlamentarna skupština BiH, Narodna skupština Republike Srpske, Parlament FBiH, deset kantonalnih skupština i Skupština Distrikta Brčko. U BiH jedanaest ministarstava obrazovanja (jedno u Republici Srpskoj i deset u deset kantona FBiH) ima punu nadležnost nad obrazovanjem, uključujući i visoko obrazovanje. U Distriktu Brčko Odjel za obrazovanje Distrikta Brčko ima punu nadležnost nad obrazovanjem. Na državnom nivou Ministarstvo civilnih poslova (MCP) ima mandat da koordinira obrazovnom politikom unutar zemlje. Ministarstvo obrazovanja i nauke FBiH ima nadležnosti donošenja odluka u smislu usvajanja standarda i propisa vezanih za visoko obrazovanje i odgovorno je za koordinaciju između deset kantonalnih ministarstava obrazovanja.

Institucije visokog obrazovanja licencira ministarstvo obrazovanja zaduženo za datu administrativnu jedinicu. U BiH postoji osam javnih univerziteta i preko dvadeset privatnih institucija visokog obrazovanja. Sve do nedavno su javni univerziteti u BiH bili labavo vezani aglomerati pravno i finansijski nezavisnih fakulteta sa rektoratom koji je imao veoma ograničene ovlasti i odgovornosti. Nešto napretka je postignuto na ovom polju jer novi zakoni usvojeni 2007. propisuju integraciju fakulteta i rektorata svakog univerziteta u jedinstveno pravno lice.

b) «Bolonjska arhitektura» u BiH

Bosna i Hercegovina priključila se Bolonjskom procesu 2003. godine zajedno sa drugim zemljama Zapadnog Balkana.

Bosna i Hercegovina je ratificirala Konvenciju Vijeća Evrope/UNESCO-a o priznavanju diploma (Lisabonsku konvenciju) 2003. godine.

Rektorska konferencija Bosne i Hercegovine osnovana je u proljeće 2005. godine sa rotirajućim sekretarijatom, međutim bez izvršnog tijela, institucionalnog pamćenja, stalnih aktivnosti, projekata i radnih grupa. U suštini predstavlja način da se rektori javnih univerziteta susretnu svaka dva do tri mjeseca kako bi razgovarali o pitanjima od zajedničkog interesa. Sve odluke moraju biti donesene jednoglasno.

Nakon četiri godine diskusija i pregovora, u julu 2007. usvojen je Okvirni zakon o visokom obrazovanju. Ovaj zakon je između ostalog uspostavio Rektorsku konferenciju Bosne i Hercegovine, Agenciju za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta i Centar za informisanje i priznavanje dokumenata. Okvirni zakon također nalaže sistem zvanja od tri ciklusa, autonomiju univerziteta i zahtijeva od svakog univerziteta da postane jedinstveno pravno lice (od postojećeg labavog aglomerata fakulteta). Za potpunu implementaciju potrebno je provesti harmonizaciju zakona sa nižeg nivoa sa Okvirnim zakonom. Osim toga, relevantni zakoni i propisi vezani za zapošljavanje moraju odražavati novu strukturu zvanja.

Uz podršku zajedničkog projekta EU/VE SHE II (2006-2008) BiH je izradila sedam ključnih strategija i smjernica za implementaciju Bolonjskog procesa u BiH¹. U decembru 2007. ih je usvojilo Vijeće ministara Bosne i Hercegovine.

Konferencija ministara obrazovanja u Bosni i Hercegovini potpisala je u januaru 2008. Memorandum o razumijevanju. Ovim je obezbijeđen zakonodavni i institucionalni okvir unutar kojeg Bosna i Hercegovina može provoditi obrazovne reforme. Ovim Memorandumom je predviđeno da Konferencija ministara obrazovanja bude «stalno i najviše savjetodavno tijelo uspostavljenim strukturama za koordinaciju obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini».

Uspostavljena je Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta Bosne i Hercegovine (HEA) i imenovan njen direktor u junu 2008.

Juli 2008. – Vijeće Evrope uspostavilo je regionalnu mrežu za okvire kvalifikacija u Jugoistočnoj Evropi. Osnovna svrha ove mreže je razmjena iskustava i promoviranje dobre prakse među zemljama koje učestvuju u izradi i implementaciji državnih okvira kvalifikacija usklađenih sa Okvirom kvalifikacija Evropskog prostora visokog obrazovanja.

Januar 2009. – Evropska komisija i Vijeće Evrope pokreću SHE III. Ovaj projekat osmišljen je 2007. kako bi pružio ključnu pomoć Bosni i Hercegovini u daljem provođenju reforme visokog obrazovanja, nakon usvajanja Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini i 'sedam ključnih strategija i smjernica za implementaciju Bolonjskog procesa u BiH'. SHE III se fokusira na aspekte vezane za osiguranje kvaliteta i okvire kvalifikacija.

¹ Ovih sedam dokumenata čine Plan akcije BiH za priznavanje kvalifikacija; uzorak za Dodatak diplomi u BiH i priručnik; Standarde i smjernice za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju BiH i generički okvir kvalifikacija visokog obrazovanja u BiH, te odgovarajuće preporuke za njihovu implementaciju.

Grupa stručnjaka za reformu visokog obrazovanja (eng. Higher Education Reform Experts HERE) u Bosni i Hercegovini uspostavljena je u aprilu 2009.

Centar za informisanje i priznavanje dokumenata Bosne i Hercegovine (BiH ENIC) uspostavljen je 2009. godine.

Ministri obrazovanja Zapadnog Balkana susreli su se u oktobru 2009. godine pod pokroviteljstvom slovenačkog predsjedavanja Vijećem Evrope. Sastali su se kako bi razgovarali o regionalnoj saradnji na područjima: osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju, implementacije državnih okvira kvalifikacija, unapređenju međuregionalne mobilnosti, implementacije bolonjskih reformi i na području regionalnog doprinosa Evropskom prostoru visokog obrazovanja.

c) BiH u međunarodnom kontekstu bolonjskih reformi

BiH je općenito pasivna u kontekstu Bolonjskog procesa. Iako se to može reći i za neke druge zemlje Zapadnog Balkana, postoji prostor za unapređenje aktivnosti BiH unutar Bolonjskog procesa tako što će, na primjer, biti domaćin seminara ili konferencija o Bolonjskom procesu ili tako što će aktivnije učestvovati, a možda biti i domaćin regionalnih događaja u jugoistočnoj Evropi. Međutim, u skorije vrijeme je BiH postala aktivnija unutar Bolonjskog procesa, posebno unutar BFUG (eng. Bologna Follow-Up Group, Grupa za praćenje Bolonjskog procesa), a u junu 2008. BiH je bila domaćin prvog sastanka BFUG-a koji nije održan u zemlji koja predsjedava Evropskom unijom.

d) Drugi projekti finansirani izvana

Još jedan projekat koji finansira EU pod nazivom «Podrška reformi visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini» pokrenut je u novembru 2009. i osmišljen je za pomoć na području priznavanja i upravljanja univerzitetima.

Podršku u području istraživačkog rada, osiguranja kvaliteta, reforme/izrade nastavnih planova i istraživanja i razvoja pružaju razni drugi projekti putem TEMPUS programa, Austrijske razvojne agencije (ADA), Svjetskog univerzitetskog servisa (WUS/SUS) i drugih.

3) Pregled visokog obrazovanja u BiH

U pogledu Bolonjskog procesa visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini ostvarilo je stalan i dobar napredak u implementaciji sveobuhvatnih reformi potrebnih za stvaranje Evropskog prostora visokog obrazovanja. Ovaj napredak je vidljiv i iz redovnih izvještaja koji se pripremaju za svaku konferenciju ministara odgovornih za provođenje Bolonjskog procesa. BiH je značajno napredovala u područjima kao što su implementacija sistema sa 2 ciklusa i pristupom između ciklusa, kao i u implementaciji Dodatka diplomi i ECTS-a. Univerziteti su mijenjali svoje nastavne planove i programe učenja. Na univerzitetima koje sam posjetio rečeno mi je da se napredak studenata nadgleda tokom godine i da se bodovi stječu i u toku studijske godine i putem ispita na kraju godine. Iako se ove strukturalne promjene provode, također mi je rečeno da je još uvijek teže uvesti nove pristupe nastavi, učenju i ocjenjivanju.

Iz izvještaja o napretku i drugih relevantnih izvještaja jasno je da je napredak u Bosni i Hercegovini manje sveobuhvatan nego u drugim zemljama potpisnicama Bolonjske deklaracije i drugim zemljama Zapadnog Balkana koje su pristupile ovom procesu u isto vrijeme kada i Bosna i Hercegovina. Državni izvještaj o napretku za 2009. navodi sljedeće izazove za budućnost: puna implementacija Okvirnog zakona o visokom obrazovanju; potpuna funkcionalnost novouspostavljenih agencija u području visokog obrazovanja u bliskoj budućnosti; integracija univerziteta; uvođenje strukturiranog doktorskog studija; izrada koncepta cjeloživotnog učenja i finansiranje visokog obrazovanja.

Niz aktera i pojedinaca s kojima sam razgovarao tokom posjete ukazali su mi na neka pitanja vezana za sektor visokog obrazovanja u BiH. Ozbiljna zabrinutost pojavila se u vezi sa pitanjem finansiranja univerziteta, a posebno u vezi sistema finansiranja po studentu. Ukazano je da su pristupi finansiranju nedosljedni i rezultiraju ogromnim razlikama u finansiranju između raznih univerziteta. Navodno je 1997. provedena studija o finansijama univerziteta, a nakon toga još tri takve studije, međutim, situacija se nije promijenila. Također je izražena zabrinutost vezana za pristup licenciranju institucija visokog obrazovanja koja se ponovo ticala nedosljednosti u ovom pristupu. Niz pojedinaca također je navelo postojanje jakih veza između političkih stranaka i visokog obrazovanja, posebno ističući činjenicu da su političari većinom i univerzitetski profesori i da to utječe na nepristrasnost i vjerodostojnost i profesora i univerziteta.

Značajan napredak ostvaren je u uspostavljanju preduvjeta za osiguranje kvaliteta. Uspostavljanje Agencije za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH (HEA) i imenovanje direktora u junu 2008, a kasnije i dodatnog osoblja predstavlja važnu prekretnicu u ovom smislu. Radeći sa eksternim stručnjacima i ključnim akterima iz BiH Agencija je izradila niz kriterija za eksternu evaluaciju institucija visokog obrazovanja u BiH, kao i skup smjernica. Agencija priprema obuku stručnjaka za evaluaciju – izabrana je grupa od preko 140 stručnjaka. Agencija je sad pridruženi član ENQA-e i uspostavila je veze sa nekolicinom međunarodnih i državnih agencija.

4) Sažetak napretka u sklopu projekta «Jačanje visokog obrazovanja u BiH»

Akteri su pozitivno govorili o projektu «Jačanje visokog obrazovanja u BiH», a dokazi ukazuju da je postignut značajan napredak, posebno u implementaciji četiri od «sedam ključnih strategija i smjernica za implementaciju Bolonjskog procesa u BiH» koje su određene kao prioriteti projekta.

Značajna količina vremena i resursa posvećena je radu na Okviru za kvalifikacije visokog obrazovanja. Ova pilot vježba preduzeta je sa 8 javnih i 2 privatna univerziteta u tri predmeta iz tri različite discipline. Rad na ovom je bio dosta intenzivan i uključio je značajan broj akademskih radnika. Konačni rezultat ovog rada neće biti samo osnova za Okvir kvalifikacija visokog obrazovanja, nego je iz njega već proizašla prijeko potrebna ekspertiza među akademskim radnicima u Bosni i Hercegovini.

Izrađen je «Vodič o sticanju i korištenju akademskih i naučnih zvanja u Bosni i Hercegovini (BiH)» o kojem su provedene konsultacije sa vlastima i akademskim radnicima u BiH. Nada se da će ovaj dokument zajedno sa ishodima pilot projekata poslužiti kao osnova za izradu Okvira kvalifikacija u visokom obrazovanju i da će pomoći akademskim radnicima pri izradi programa učenja koji vode kvalifikacijama usklađenim sa Okvirom kvalifikacija visokog obrazovanja u BiH i sa Okvirom kvalifikacija Evropskog prostora visokog obrazovanja. Rad na ovom dokumentu također je pomogao da se razvije ekspertiza unutar Bosne i Hercegovine, na institucijama visokog obrazovanja i u Ministarstvu civilnih poslova.

Projekat je također podržao rad HEA na uspostavljanju procedura i kriterija za eksterno osiguranje kvaliteta i—usput—pomogao podići svijest o raspodjeli odgovornosti između Agencije, Ministarstava i institucija visokog obrazovanja u BiH koja bi bila u skladu sa ENQA/EQAR.

Kako se navodi u provizornom izvještaju o projektu SHE III, jedan od prvobitnih ciljeva projekta, odnosno uspostavljanje mreže stručnjaka za reformu visokog obrazovanja prestigla je inicijativa TEMPUS ureda kada je uspostavila Državni tim stručnjaka za reformu visokog obrazovanja (HERE stručnjaci) u BiH. Iako se ovo smatra važnim napretkom, ipak se treba pobrinuti da se uspostave linije komunikacije između TEMPUS ureda i projekta Vijeća Evrope kako bi se obezbijedila komplementarnost rada HERE tima i SHE III projekta. U ovoj fazi mi nije posve jasno u kojoj mjeri su HERE stručnjaci pojedinci sa određenom ekspertizom ili pojedinci koje su imenovale institucije u svrhu prikupljanja ekspertize i/ili u svrhu obuke. TEMPUS ured u BiH je izradio plan aktivnosti, premda kroz konsultacije sa drugim državnim TEMPUS uredima i prije nego je uspostavljen tim

stručnjaka, tako da nije jasno da li se taj plan odnosi na poseban kontekst i prioritete obrazovanog sektora u BiH.

5) Strukturalni/kontekstualni izazovi u Bosni i Hercegovini

Na sastancima sa akterima otkriven je nedostatak povjerenja koji prouzrokuje zabrinutosti po pitanju «prenosa nadležnosti» i izvjestan otpor nekih aktera prema koordinaciji napora na nivou države.

Neke od ključnih organizacija koje imaju presudnu ulogu u podržavanju implementacije bolonjskih reformi u mnogim zemljama ili ne postoje u BiH ili nisu dovoljno snažne da bi odigrale tako važnu ulogu koordinatora ili pokretača reformi. Rektorska konferencija se izgleda nije nametnula kao utjecajna sila u BiH. Njena uloga se izgleda uglavnom svodi na održavanje sastanaka rektora, a ne na ulogu snažnog koordinirajućeg ili predstavničkog tijela. Rektorska konferencija ne posjeduje stalni sekretariat i čini se da nije razvila kulturu saradnje, pa čak ni zajedničke ciljeve. U BiH ne postoji državna unija studenata, a malo je dokaza o postojanju jakih ili aktivnih studentskih unija na nižim nivoima, premda postoji studentska unija na entitetskom nivou u Republici Srpskoj. Uspostavljeni su mehanizmi za prikupljanje povratnih informacija od studenata, ali se navodi kako je malo pozitivnog i aktivnog interesa za bolonjske reforme među studentima.

Univerziteti u Bosni i Hercegovini još uvijek su interno fragmentirani. Iako Okvirni zakon o visokom obrazovanju predviđa veću centralizaciju univerziteta i ukazuje na to da fakulteti više neće biti odvojena pravna lica, obaviješten sam da ne postoji volja niti djelovanje nadležnih ministarstava u smjeru potrebnih promjena kako bi ova reforma bila provedena u praksi.

Nekoliko je primjera univerziteta koji nisu uspjeli sami doći do odgovarajućih dogovora. Tako je, na primjer, bilo sa pokušajem univerzitetskih zvaničnika da izrade pravilnik o «korištenju akademskih titula i sticanju naučnih i stručnih zvanja na institucijama visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini» kojeg nisu podržali svi javni univerziteti, pa je bila potrebna dodatna inicijativa Ministarstva civilnih poslova da se izradi prijedlog pravilnika. Iz sličnih razloga univerziteti se nisu uspjeli usaglasiti o nacrtu pravila i propisa za eksternu evaluaciju. Sveukupni dojam je da još uvijek ne postoji zajednički cilj među univerzitetima ili bar ne postoji dovoljno zajedničkih ciljeva koji bi ih naveli da sarađuju na kohezivan i koherentan način kako bi implementirali bolonjske reforme u cijelom sektoru.

6) Potreba za ekspertizom

S obzirom na kratko trajanje posjete i susrete sa relativno malobrojnim presjekom pojedinaca i interesa, nije moguće sveobuhvatno ocijeniti ekspertizu dostupnu i potrebnu visokom obrazovanju u BiH kako bi se napredovalo u bolonjskim reformama. Iako sam nekoliko puta postavio ovo pitanje na sastancima i u razgovorima, jasno je da nijedan pojedinačni akter ili organizacija nema pregled postojeće ekspertize unutar BiH, kao ni prirode ekspertize potrebne ovom sektoru.

Općenito vlada mišljenje da još uvijek postoji potreba za evropskom ekspertizom koja bi podržala implementaciju bolonjskih reformi u BiH. Također postoji saglasnost oko toga da bi iz raznih razloga bilo važno obezbijediti podršku i ekspertizu iz drugih zemalja jugoistočne Evrope. Kako je uobičajeno, dosta ekspertize koja će se razviti u BiH doći će iz kombinacije obuke, distribucije informacija, a možda što je najvažnije, kroz iskustva akademskih radnika, univerzitetskih lidera i rukovodilaca koji budu implementirali bolonjske reforme i koristili bolonjska sredstva u svom svakodnevnom radu.

U BiH postoji značajna ekspertiza vezana za Bolonju, ali se navodi kako najviše napredne ekspertize posjeduje tek mali broj pojedinaca. Također se uviđa kako SHE III projekat proizvodi ekspertizu putem rada na izradi kriterija i smjernica za osiguranje kvaliteta, putem pilot projekata vezanih za izradu i testiranje državnog okvira kvalifikacija i putem rada vezanog za korištenje akademskih titula i

sticanje zvanja. Rad HEA će također rezultirati značajnom ekspertizom i za institucionalnu evaluaciju i za pripremu samo-evaluacijskih izvještaja od strane institucija visokog obrazovanja. Nekoliko drugih projekata i inicijativa koje se finansiraju izvana doprinijele su i nastavljaju doprinositi povećanju lokalne teoretske i praktične ekspertize².

Čini se da postoji nedovoljno informacija ili transparentnosti vezane za ekspertizu dostupnu unutar BiH tako da većina aktera s kojima sam se susreo teško mogu ocijeniti postojeću i potrebnu ekspertizu. Posebno je izrazit nedostatak jasne ideje o rasponu, nivou i prirodi ekspertize HEA stručnjaka. Nekoliko mojih sagovornika navodi kako je upotreba riječi «stručnjaci» možda nedosljedna, pa čak i pogrešna. Navodi se kako postoje izvjesni «samo-imenovani» stručnjaci ili stručnjaci koje su odredile institucije, koji možda i jesu stručnjaci, a možda tek pojedinci predviđeni za tu ulogu ili za obuku putem koje će s vremenom biti u stanju preuzeti ulogu stručnjaka.

Moji prvobitni zaključci išli bi u prilog fokusa SHE III projekta utoliko što su posebne potrebe za ekspertizom koje sam uspio uočiti prevashodno vezane za fokus projekta. Naime, radi se o ekspertizi za interno osiguranje kvaliteta na univerzitetima i za eksternu procjenu univerziteta, kao i o ekspertizi i iskustvu u izradi pristupa učenju, nastavi i ocjenjivanju koji se temelje na ishodima učenja. Međutim, postoje naznake i o postojećoj i o nastajućoj ekspertizi na ovim poljima unutar sektora visokog obrazovanja tako da će biti važno dokumentovati i proslijediti informacije o ovoj ekspertizi unutar BiH kako ona bude napredovala i rasla.

Područja za koja bih predložio da postoji potreba za daljim doprinosom međunarodnih stručnjaka i izvora su:

- Angažman studenata – čak i na nivou shvatanja prednosti Bolonje, a općenitije u smislu uključivanja studenata u dijalog na svim nivoima;
- izrada i primjena ishoda učenja, izrada programa i izrada novih pristupa nastavi, učenju i ocjenjivanju;
- i mobilnost i priznavanje perioda učenja – poput mnogih zemalja Bolonjskog procesa i BiH ima više poteškoća sa internom mobilnosti (tj. mobilnosti i priznavanju između univerziteta u BiH) nego sa međunarodnom mobilnosti. Također postoje naznake o stvarnim poteškoćama kod priznavanja učenja između fakulteta i programa unutar jednog te istog univerziteta.

Nije jasno da li studenti i njihove predstavničke organizacije shvataju bolonjske reforme i prednosti tih reformi. Aspekti poput akumulacije bodova i priznavanja učenja, upotrebe Dodatka diplomi i studentskog učešća u osiguranju kvaliteta ključni su dio bolonjskih reformi, ali nije jasno da li su studenti i njihovi predstavnici svjesni ovih dostignuća i da li učestvuju u diskusijama o izradi i korištenju ovih «alatki» Bolonje.

7) Zaključci

Ovdje ću predstaviti neke generičke i neke specifičnije zaključke. Sve u svemu, teško se oduprijeti zaključku da uprkos očitom postojanju dobre volje kod aktera prema projektu, ta dobra volja se ne proteže i na učinkovit dalji radi i implementaciju rezultata od strane svih aktera.

Dosta podstreka za promjene u BiH ili bar pokretačke sile i kapaciteta za prevazilaženje prepreka čini se da dolazi od aktera izvana. Iako ovo još više naglašava pozitivnu ulogu organizacija kao što su

² Projekat "Podrška reformi visokog obrazovanja u BiH" (2009-2012) koji finansira EU pomaže univerzitetima u BiH sa integracijom i izgradnjom kapaciteta za BiH ENIC. TEMPUS program finansira nekoliko projekata na polju osiguranja kvaliteta i reforme nastavnih planova i programa, uglavnom na institucionalnom nivou. Austrijska razvojna agencija pruža direktni grant HEA za mjere izgradnje kapaciteta, a Svjetski univerzitetski servis, odnosno njegova lokalna podružnica, podržavaju univerzitete u BiH i HEA na polju osiguranja kvaliteta i u drugim područjima.

Vijeće Evrope i Evropska unija, također povećava i zabrinutost o održivosti ili nastavku bolonjskih reformi nakon isteka projekata koji se finansiraju izvana. Stoga je jedan od generalnih zaključaka da postoji trajna potreba za strategijom reforme visokog obrazovanja u BiH. Pomoć međunarodnih partnera – a posebno Vijeća Evrope – će biti potrebna kako bi se izradila i provela takva strategija, međutim, sama strategija neće biti uspješna ako javne vlasti i zajednica visokog obrazovanja u BiH ne preuzmu vlasništvo nad i ne uključe se u provođenje strategije.

Na površini postoji opredijeljenost svih ključnih aktera ka uključenju Bosne i Hercegovine u Bolonjski proces. Uprkos generalno prisutnoj dobroj volji prema projektu, još uvijek postoji nedostatak stvarne opredijeljenosti mnogi aktera, a posebno aktivne opredijeljenosti čak i na nivou prisustvovanja sastancima (na primjer, sastancima upravnog odbora projekta) i malo je naznaka o zajedničkoj opredijeljenosti. Opredijeljenost koja postoji izgleda nije duboko niti snažno ukorijenjena.

Kao i kod mnogih drugih zemalja u Bolonjskom procesu, postoji široki konsenzus da se Bosna i Hercegovina mora uključiti u bolonjske reforme i pridružiti Evropskom prostoru visokog obrazovanja, ali nije jasno da postoji zajednički plan reforme ili usaglašeni dogovor o stvarnim prednostima bolonjskih reformi – za razliku od prednosti učešća u «Bolonja klubu». Iz ovog razloga jedan važan zaključak je da postoji trajna i hitna potreba za izradom i podizanjem svijesti o važnostima i prednostima pojedinačnih aspekata bolonjskih reformi. Ove reforme ne tiču se samo usklađivanja sa evropskim planom – one predstavljaju priliku da se naprave promjene čiji je cilj da budu od koristi sektoru visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini.

Sveukupni zaključak koji se najviše ističe je da nijedno tijelo, organizacija ni pojedinac izgleda ne posjeduje pregled niti odgovornost za napredak u BiH vezan za Bolonju. Rezultat toga je da izgleda ne postoji sveukupna vizija Bolonje ili strategija, pa čak ni uloga koordinatora. Stoga je moj najvažniji sveukupni zaključak da postoji hitna potreba za jedinstvenim tijelom koje će preuzeti odgovornost za stratešku implementaciju bolonjskih reformi u BiH. Po mom mišljenju ova uloga se najviše poklapa sa odgovornostima Konferencije ministara obrazovanja. Ne samo da se uklapa u postojeće nadležnosti Konferencije ministara, već Konferencija ministara također ima podršku sekretarijata pri Ministarstvu civilnih poslova i finansijskih resursa iz budžeta Vijeća ministara. Ovo je dosta ozbiljno pitanje jer će položaj BiH unutar Evropskog prostora visokog obrazovanja u određenoj mjeri zavistiti od njene sposobnosti da partnerima iz Evropskog prostora visokog obrazovanja pruži vjerodostojne i razumljive informacije o stanju napretka reforme visokog obrazovanja u BiH.

Razgovori koje sam obavio i dokumenti koji su mi predočeni ukazuju na to da SHE III projekat dobro napreduje i pruža polet i podstrek za promjene koji bi inače nedostajao. Jedna od osnovnih poteškoća s kojom se projekat suočava je da su mnoge prepreke napretku izvan dometa i kontrole projekta. Na primjer, nedostatak centralnog rukovodstva unutar većine univerziteta, po svemu sudeći ogromne varijacije u finansiranju po studentu i mehanizmima za licenciranje institucija visokog obrazovanja prevazilaze okvire projekta, ali se od strane mojih sagovornika navode kao najveći problemi sistema visokog obrazovanja u BiH u nastojanju da implementira bolonjske reforme. Ključno je da nadležna ministarstva i javne vlasti riješe ova pitanja kako bi učinak ovog i drugih projekata bio maksimalan i kako bi bolonjske reforme bile u potpunosti provedene u BiH.

Konačno, vjerovatno vrijedi napomenuti da zemlje koje su prema svim pokazateljima najviše napredovale u provođenju bolonjskih reformi pokazuju jak konsenzus među svim akterima o koristima reformi samih po sebi, kao i o koristima učestvovanja u Evropskom prostoru visokog obrazovanja. To su također relativno male zemlje ili bar male do srednje veličine u kontekstu Evropskog prostora visokog obrazovanja. Što se tiče Bosne i Hercegovine također je važno napomenuti da su ove zemlje među prvima pristupile Bolonjskoj deklaraciji i stoga imale nekoliko godina da provedu promjene – u mnogim slučajevima su neke reforme već bile u toku prije početka Bolonjskog procesa.

Specifični i detaljni zaključci su sljedeći:

1. Postoji akutna potreba za podizanjem svijesti – o svrsi Bolonje i koristima od pojedinačnih reformi i alatki. U protivnom postoji stvarna opasnost da Bolonja bude shvaćena kao u najboljem slučaju «nužno zlo» nametnuto izvana.
2. Postoji stvarna potreba za vizijom onoga što bolonjske reforme mogu postići u i za BiH.
3. Bilo bi dobro izraditi specifičan pristup za Bosnu i Hercegovinu i državnu strategiju provođenja bolonjskih reformi koji će biti utemeljeni na, ali ne i usmjeravani od strane evropskih dostignuća.
4. SHE III projekat je do sad imao i dalje ima pozitivan učinak. Općenito je dobro prihvaćen.
5. Ne postoje sveobuhvatne informacije o stvarnom napretku na terenu – iako SHE III projekat posjeduje izvjestan pregled dostignuća u BiH vezanih za Bolonju.
6. Trenutno ne postoji jedinstveno tijelo ili organizacija koja ima sveobuhvatnu nadležnost u BiH za koordinaciju reformi, pa tako ni odgovornost za provođenje bolonjskih reformi i izvještavanje partnera iz Bolonjskog procesa o stanju napretka u BiH.
7. Postoji potreba za izgradnjom kapaciteta predstavničkih tijela: državne Rektorske konferencije, državne Studentske unije (trenutno ne postoji studentska unija na nivou BiH), organizacija osoblja.
8. Potrebno je dalje raditi na utvrđivanju stvarne dostupne ekspertize kako bi se došlo do jedinstvenog izvora informacija o ekspertizi koja je dostupna u zemlji, u regiji i na evropskom nivou i kako bi se dalje razvijala domaća ekspertiza.
9. Općenito je, ali ne i univerzalno mišljenje da još uvijek postoji značajan nedostatak domaće ekspertize o nekim aspektima bolonjskih reformi u BiH.
10. Izvjesna ekspertiza o aspektima poput upotrebe ECTS-a, ishoda učenja i Dodatka diplomi/studentske evidencije je izgleda dosta napredna na jednom ili dva privatna univerziteta.
11. Potrebu za relevantnom međunarodnom ekspertizom treba nadopuniti domaćom ekspertizom.
12. Postoji snažna potreba za više razmjene informacija i iskustava između raznih agencija i projekata, kao i između javnih i privatnih institucija visokog obrazovanja.
13. Među ključnim akterima postoji historija neuspjeha da se dođe do dogovora/učini napredak na nivou cijele zemlje.
14. Potrebno je iskoristiti i regionalnu (jugoistočna Evropa) i evropsku ekspertizu – Vijeće Evrope bi moglo odigrati značajnu ulogu kao «posrednik» ili podržavalac razmjene ekspertize.
15. Postoje podjele i tenzije unutar sektora visokog obrazovanja u BiH koje onemogućavaju saradnju.

8) Preporuke

- Konferencija ministara treba preuzeti sveukupnu odgovornost za izradu i implementaciju Bolonjske strategije za Bosnu i Hercegovinu u bliskoj saradnji sa ključnim akterima i na osnovu sedam ključnih strategija.
- Bolonjska strategija mora imati jasne i ostvarive ciljeve, uključujući: vremenske rasporede i planove rada za provođenje sedam ključnih strategija, kao i za rješavanje raznih drugih pitanja koje je potrebno riješiti na području visokog obrazovanja u BiH u svrhu provođenja

Bolonje – kao što su mehanizmi licenciranja institucija visokog obrazovanja, mehanizmi finansiranja i izgradnja snažnih predstavničkih tijela i za univerzitete i za studente. Također mora jasno artikulirati odgovornosti svake organizacije za postizanje ciljeva i sadržavati visoke interne ciljeve za sljedeća tri sastanka/procjene napretka ministara Bolonjskog procesa, kao i eksterne ciljeve za postizanje vidljivosti BiH u Bolonjskom procesu – npr. biti domaćinom dva zvanična Bolonja seminara, predsjedavati jednom radnom grupom BFUG-a, biti domaćinom sastanka EUA ili ESU ili neke druge međunarodne univerzitetske mreže, itd.

- Konferencija ministara treba uspostaviti Grupu ili Forum za koordinaciju Bolonjskog procesa kako bi se mjerio napredak, razmjenjivala iskustva/ekspertiza i kako bi ključni akteri mogli planirati, organizirati i raditi zajedno. Primjeri posebno dobre prakse su: Belgija (Flandrija); Danska; Finska, Njemačka; Mađarska; Irska; Nizozemska; Švedska; Velika Britanija; - vidjeti izvještaje o napretku: <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/actionlines/stocktaking.htm>
- Grupa za koordinaciju Bolonjskog procesa treba preuzeti odgovornost za implementaciju Bolonjske strategije i ostvarenje njenih ciljeva. Grupa za koordinaciju se treba pobrinuti da BiH bude aktivno zastupljena na svakom zvaničnom Bolonja seminaru, ali i na drugim evropskim konferencijama uključujući sve događaje EUA i događaje poput Evropskog foruma o kvalitetu (eng. European Quality Forum), da učesnici na ovim događajima o njima pišu izvještaje i da se ti izvještaji što šire distribuira ju. Ovo zahtijeva da se osiguraju sredstva za omogućavanje učešća na gore navedenim događajima. Jedan primjer dobre prakse je UK Europe Unit (<http://www.europeunit.ac.uk/home/>) koja koordinira učešćem osoblja i studenata iz Velike Britanije na događajima vezanim za Bolonju i redovno izdaje bilten i obavijesti o tome.
- Ako bi se našla odgovarajuća sredstva bilo bi dobro dogovoriti studijsku posjetu jednoj od zemalja koja je najviše napredovala u implementaciji bolonjskih reformi kako bi ključni akteri iz BiH bolje shvatili pozitivni učinak i koristi od bolonjskih reformi.
- Odgovorna tijela na svakom nivou trebaju preduzeti korake kao bi članovi grupa imali odgovarajući nivo opredijeljenosti, ekspertize i podršku i utjecaj potreban da vrše svoju funkciju.
- Potrebno je dalje raditi na detaljnom utvrđivanju stvarnog nivoa, dometa i stjecišta postojeće ekspertize unutar BiH kako bi se identificirali i razmijenili primjeri dobre prakse i kako bi se utvrdilo šta od ekspertize nedostaje. Takvo istraživanje treba činiti dio šireg projekta ili strategije reforme kako bi se obezbijedile valjane povratne informacije i korist za institucije i/ili pojedince koji bi učestvovali u istraživanju. Prikupljene informacije trebaju biti dostupne javnosti.
- TEMPUS ured treba usko saradivati sa drugim tijelima uključenim u bolonjske reforme u BiH kako bi se što bolje iskoristili Stručnjaci za reformu visokog obrazovanja.
- Ministri bi se trebali aktivnije uključiti u dijalog sa svojim kolegama iz drugih zemalja jugoistočne Evrope kako bi razmijenili ekspertizu i iskustva vezana za reforme unutar Bolonjskog procesa (npr. putem Mreže Vijeća Evrope za okvire kvalifikacija u jugoistočnoj Evropi, organizacijom konferencija i sl.)
- Rektorska konferencija BiH trebala bi razmotriti kako omogućiti članstvo privatnim univerzitetima
- Partneri u projektu trebaju preduzeti korake na izgradnji i distribuciji ekspertize u prioritetnim područjima osiguranja kvaliteta i državnih okvira kvalifikacija – npr. ekspertize razvijene kroz pilot projekte

- Partneri u projektu bi trebali omogućiti i ohrabriti izgradnju tematskih/stručnih mreža za razmjenu iskustava, problema i ekspertize – npr. studentske službe bi mogle razgovarati o Dodatku diplomi, ECTS-u i pitanjima studentske evidencije.
- Partneri u projektu, u saradnji sa Vijećem Evrope i Rektorskom konferencijom, trebaju koordinirati aktivno učešće predstavnika iz BiH na međunarodnim i regionalnim konferencijama za razmjenu praksi o okvirima kvalifikacija, ishodima učenja, itd.
- Partneri u projektu trebaju raditi sa Evropskom unijom studenata na pronalaženju mogućih pristupa podržavanju izgradnje kapaciteta unija studenata u BiH (vidjeti npr. ocjenu ESU studentskih unija u Armeniji: <http://www.esu-online.org/index.php/News/news-archive/376-esu-armenia> <http://www.osce.org/item/33041.html>, *sparqs* inicijativu u Škotskoj koja podržava učešće studenata i njihovih predstavnika u osiguranju kvaliteta na svim nivoima visokog obrazovanja <http://www.sparqs.ac.uk/>)
- Partneri u projektu trebaju raditi sa Evropskom asocijacijom univerziteta kako bi ispitali moguće inicijative za izradu mehanizama razmjene znanja putem kojih bi državne rektorske konferencije bilateralno ili multilateralno razmjenjivale ekspertizu, uz eventualnu koordinaciju od strane EUA.
- Rektorska konferencija BiH treba uspostaviti stalni sekretariat sa rotirajućim predsjedavanjem u trajanju od 12 ili 24 mjeseca kako bi izgradila strateške i političke kapacitete i institucionalno pamćenje. Treba se fokusirati na područja gdje organizacija na nivou cijele zemlje može rezultirati dodatnom vrijednošću.
- Konferencija ministara, u saradnji sa Rektorskom konferencijom BiH, treba ohrabriti veći angažman i odgovornost univerziteta, javnih i privatnih, u ostvarivanju implementacije bolonjskih reformi (vidjeti npr. rektorske konferencije iz Latvije, Škotske i Švicarske koje su primijenile proaktivan pristup)
- Relevantna ministarstva trebaju raditi zajedno na obezbjeđivanju više dosljednosti u pristupu licenciranju institucija visokog obrazovanja.
- Relevantna ministarstva trebaju raditi zajedno na uvođenju pouzdanog, predvidivog i pravednog načina finansiranja javnih univerziteta.

Gerard Madill

Međunarodni konsultant za obrazovanje

juli 2010.

gerard@gerardmadill.eu